

Vers — ünnep nélkül

Ne áltassuk magunkat: nem ma kezdődött. József Attilát éppen mint költőt nem érdekelte „a költészet maga”; Nagy László káromkodásból épített katedrális, Juhász Ferenc közepszerért könyörögegy eposz írása közben, Szilágyi Domokos itt, közöttünk búcsúzott el a trópusoktól. A sir fölött — amelyet nem Székely János ásott meg a költészetnek, csak éppen a készülő mauzóleumhoz hordja a maga nemesen faragott köveit — lidércek táncolnak. Palotás Dezső nemzedéktársai közül Szöcs Géza a XXVI. század költőit faggatja aggodalmasan, vajon nem nyelvemlékként betűzgetik-e majd, amit örökölnek, Balla Zsófia is megalkotta a maga Bábel-tornyát. Palotás Dezső járt úton, kitaposott ösvényen halad előre a költőiség felszámolása felé a költészet eszközeivel.

A költészet státusszimbóluma a vers. Milyen vers? — nos, éppen ez a kérdés. Milyen a vers? Milyen legyen a vers, annak a verse, aki költőnek tudja magát, anélkül hogy kiváltsággént élné át a költészetet mint tudatformát? A kiváltság a mediokráciaapidíjasává avatná, akinek a szavát nem hallani többé az összevörösödő tenyerek csatogásától, csak őt magát látni, amint tátog a képernyőn. Kinek kell ez a kiváltság? Palotás Dezsőnek biztosan nem. Ha kellene, se részesülne benne; nem tribún-fajta. Hogyan, honnan kezdje tehát az elhatárolódást attól a szokás szentelte konvenciótól, amelynek immár semmi köze a mai vers tényleges közegéhez?

Magatartást alakít ki, természetéhez és a helyzethez illőt. Válasznak szánja részint a saját küldetését illető kérdéseire-kételeyeire, részint arra a közönyre vagy érdeklődésre, amely működését kíséri. Meglepette észleli, hogy az érdeklődést vagy a közönyt bárki bármi mással éppúgy kiválthatja, mint ő, éppen ezzel az ellenköltészettel. Igazodását a tényekhez a jelképek felülvizsgálásával kezdi. Magatartása áttételesen kritikai; egyaránt irányul a valóságra s a valóság megszokott költői kifejezésére, és a kötetben* versről versre követhetően radikális. Adevkvát formára is lelt az iróniában. Márpedig az ironikus költőre haragszik az olvasó, mert nem elégti ki ünnepélyességszükségletét. És Palotás nem akar szertartásmester lenni: az is előjog, az udvarképeség, merev szabályokban írja elő, milyen ritusba kell a többieket beavatnia. „Vázlatok és illusztrációk meg nem írt versekhez” — *Forráskötete* élén ez a zárójelbe ékelt alcím tudatja az olvasóval: a költő éppen az ellen az állapot ellen lázad, amely ritualizálja kettőjük viszonyát.

Az iróniát Palotás azzal a funkcióval látja el, amelyet az ifjú Marx tulajdonít az irónia szókratészi formájának: „a köznapi tudat kritikátlan bizonyosságát” haladja meg vele. A szókratészi dialógust mint az ironikus kifejtés keretét Palotásnál többé-kevésbé burkolt összehasonlítások elemeinek az elképedt olvasó tudatában történő ütközése helyettesíti. Kitűnő alkalom az ilyen áldialógus kibontására csakúgy, mint az irónia mai, strukturális elvként való használatára Palotásnak az az eljárása, hogy egy ismert, a köznapi szemlélet számára zárt egységként adott játékot vagy jelképet újrafogalmaz, átértékel, lehántja róla az eredetileg hozzá társított értelmezést, illetve leleplezi az értelmezés hiányát, a pusztá, passzív elfogadást. A kötet első két versében explicit módon is megfogalmazza ars poeticáját, mielőtt demonstrálná: „(ha kihúzzák e fura dalom, / ma elmarad a forradalom — / én mindenesetre megtettem, ami tőlem telt)”; és: „Minden szabad nékem, de nem minden használ; / minden szabad nékem, de nem minden épít.” Továbbá: „(Mert ha akaratom szerint mívelem ezt, jutalmam / van; ha pedig akaratom nélkül, sáfársággal / bizattam meg.)”

A „rikács-szende láрма” minden bizonnyal nem fog elmaradni. Enyhén szólva szokatlan (előzménye ha akad, a francia szürrealisták megnyilatkozásaiban kell keresni) az efféle költői oratio recta: „szóval / egy nyilvános budiban, / egy ilyen helyen értettem meg, / hogy mi az Értelme a Versnek, / hogy »ittésmoston« túl és innét / miért ír és ír még / sokáig Költő Költeményt.” (*Ars poetica, kezdőknek*)

* Palotás Dezső: Negyedik kívánság (Vázlatok és illusztrációk meg nem írt versekhez). Forrás. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979.

Talán keveset is mondtunk, ha azt állítjuk, hogy ez a szándékoltan költőietlen költői beszéd a poézis kotornusos méltóságáról való lemondást sugallja. A durvának szánt és akként is ható szembefordulás mindennel, ami a válaszkétség gyűjtőfogalmába sűrítetten szabályozza, mit illik versben leírni, és miként illik verset olvasni — kétségtelenül programatikussá. Palotás utánozza az illemhelyi nyilatkozat fogyatékos nyelvi kultúrájú szerzőjét, éppen olyan magától értetődő természetességgel, ahogyan egy verssel odébb a *Hogyan kell verset írni?*-ben Pál apostol leveleinek biblikus hanghordozását mimeli (komor intelem és zord rettegés sejkik föl a játékos travesztia mögött), aztán sorra veszi a szerepeket, a mesebeli Farkast, Antaioszt, aki „hasmánt kúszik“ az erőt adó anyaföldön, vagy Prométheuszt (csak éppen annyit módosít a hérosz sorsán, hogy saskeselyű helyett verebek tépik a máját, s lám, odalett a fennkölt mitikus végzet, az ananké hatása!), megírja annak a Jászolban születettnek a történetét, aki „Végül tehát mégiscsak / elkerülte a mártíriumot“, mert „óvatos forradalmár volt“. Még a közhely mitikus reprízét is megteremti Palotás a *Falvédők* sorozatban, szinte a végtelenségig tágítva azt a szellemi teret, ahol megvalósul a *vershelyzetek egyenrangúsága*. Nincsenek költői és költőietlen témák. Nincs költői és költőietlen nyelv. S ha nincs privilegizált közönség (mert igényei nem tartatnak tiszteletben), nincs privilegizált szöveg, következképp privilegizált alkotó sincsen: quod erat demonstrandum. A költői szerep, ha van ilyen, s miért ne lenne, alakítás — a szó minden jelentésében. Nehéz elképzelni következetesebb módját a világalakító gesztusok elkerülésének, mint éppen ezeket az ironikus parafrázisait minden kulturális jelképnek a naiv mesétől a magasztos mondáig és a banális falvédőig. Lemond mindenről, ami felfüggesztené a történelmi időt, hogy helyet csináljon valamilyen időtlen feszültségnek. Palotásnál a feszültségnek ideje van és tere is. Ez a tér—idő éppen a kultúrától, a természettől vagy a múltidejű történelemtől kölcsönzött motívum — a „messzémásutt“ találkozása azzal a jelenidejűséggel, amelyben minden vershelyzet vizsgája a kritikus értelemnek. Például a művelődési közhelyé kopott *Legyen világosság!* a költő átfogalmazásában így hangzik: „Legyen fény! Jó, hát legyen — bölint / a Sötétség...“ Hasonló metamorfózis tanúi vagyunk a *Mitosz 1*-ben: „azt mondta kelj fel és járj / lefeküdtem és elaludtam / ő bölintott / én most is élek.“

Ha eddigi példáimból nem derül is ki kellőképpen: Palotás Dezső nyelvének ereje képszerűségében van. Sűrítőkészsége páráját ritkítja, képi fantáziájára kétségtelenül hatott a gyakorló képzőművész plasztikai kultúrája. Ezt a helyzeti előnyt fokozza szinte kifogyhatatlan nyelvi leleménye. Bőségesen kínálkoznak a példák, hirtelenében csak néhányat említenék: „rikács-szende lármá“-t emleget, s a szintagma jelzői részében új szót teremt játékosan, melléknévvé alakítja a *rikácsol* ige tövét; vagy: *messzémásutt*, mondja, s a helyhatározók összevonásából megszületik az a térmegjelölés, amelyre szüksége volt a vers (a *Végül úgyis mindig hazamegyünk VII.* szonettje) sejtelmes hangulatához; s mondja a *Kóbortáborítüzet*, a *jóhőembereket*, mellék- és főneveket forrasztva össze sosemvolt szavakká; azt hazudja a *hazugságról*, hogy *hazutság*, s ez több és jobb, mert más, mert új, mert szokatlan. Hangulati aurájától a szó új fényt kap, többjelentést: költészet lesz belőle. S ha már itt tartunk, hadd időzzünk egy perccig Palotásnak annál az eljárásánál, hogy néhány versében a *hazugság* mint a *vers* szinonimája fordul elő. Nem licentia poeticáról van itt szó, nem arról, amit a köznapi tudat szintjén a többi tiszteletreméltó konvencióval együtt rég megemésztettünk. Nem várja meg, hogy rajtafogják, s el sem igyekszik kerülni a tettenérést; bevallja az esztétikus kihágást azzal, hogy egyenlőségi jelet tesz vers és hazugság közé, olyan kihívóan, mint ahogy egy egész ciklushosszat beszippantja a sorba a rimet, ahelyett hogy a sorvégeket díszítené vele. A költő nem dekoratőr, a vers nem élvezeti cikk, hanem egy szellemi folyamat része, amikor olvassák, akkor is, nemcsak, amikor írják.

És mi a költészet, kérdezzük, ha nem a verset olvasó ember bizonyosságainak átalakítása kérdésekké, kételyekké, a vélegesség felfüggesztése, az egyetlen emberhez méltó lelkiállapot, a nyugtalanság beiktatása örök jogaiba, a nyugtalanság kiterjesztése a lezárt folyamatokra: a közlő és a befogadó közötti egyirányú közlekedés — e legagresszívebb szellemi terror — megszüntetése. A költővel szólva, vagyis ironikusan: „Hát mi bajom van, ó, mi bajom lehetne!“ Felkiáltójellel.